

СИМВОЛИ „БОГА ВІЙНИ”

Статтю присвячено сучасній символіці ракетних військ і артилерії Сухопутних військ Збройних Сил України. Розглянуто обставини виникнення емблеми на комір чи погони військовиків, пам'ятного нагрудного знака „10 років ракетним військам і артилерії Збройних Сил України”. Особливу увагу приділено символіці окремих військових частин ракетних військ і артилерії.

Ключові слова: Збройні Сили, Сухопутні війська, ракетні війська і артилерія, військова символіка, знаки розрізнення.

Статья посвящена современной символике ракетных войск и артиллерии Сухопутных войск Вооруженных Сил Украины. Рассматриваются обстоятельства возникновения эмблемы на воротник или погоны военнослужащих, памятного нагрудного знака „10 лет ракетным войскам и артиллерии Вооруженных Сил Украины”. Особое внимание уделяется символике отдельных воинских частей ракетных войск и артиллерии.

Ключевые слова: Вооруженные Силы, Сухопутные войска, ракетные войска и артиллерия, военная символика, знаки отличия.

The article is devoted to contemporary symbolism of missile forces and artillery of the Land Armed Forces of Ukraine. Considered the circumstances of collar or shoulder boards insignia of serviceman, commemorative badge „10 years of missile forces and artillery of the Armed Forces of Ukraine”. Particular attention was paid to symbolism individual units of missile troops and artillery.

Keywords: Armed Forces, missile troops and artillery military symbols, insignia.

Ракетні війська і артилерія є основою вогневої потужності Збройних Сил України. До складу цього роду військ входять ракетні частини, частини самохідної, причіпної та реактивної артилерії, підрозділи протитанкової артилерії, артилерійської розвідки, а також спеціальні підрозділи. Ракетні війська і артилерія представлені окремими артилерійськими бригадами й окремими реактивними артилерійськими полками у складі армійських корпусів, бригадни-

ми артилерійськими групами у складі механізованих, танкових і повітрянодесантної бригад, ракетною бригадою, безпосередньо підпорядкованою Командуванню Сухопутних військ Збройних Сил України. Власна артилерія є також у аеромобільних та механізованих полках.

Глибокі історичні корені та славні бойові традиції ракетних військ і артилерії Сухопутних військ ЗС України знаходять своє відображення у символіці.

Сучасна офіційна символіка ракетних військ і артилерії включає в себе емблему на комір чи погони військовиків, пам'ятний нагрудний знак „10 років ракетним військам і артилерії Збройних Сил України”, Бойові прапори, нарукавні емблеми і пам'ятні нагрудні знаки окремих військових частин. Елементом символіки можна вважати також професійне свято – День ракетних військ і артилерії.

Зображення схрещених гарматних стволів використовується з XVIII століття і є чи не найдавнішою емблемою роду військ. В Українському війську емблему артилерії вперше було встановлено 17 (30) грудня 1917 року, коли Генеральний секретар військових справ Української Народної Республіки (УНР) С.Петлюра затвердив тимчасову форму одягу козаків Української Народної Армії на основі російського похідного обмундирування. Роди зброї мали позначатися трафаретами у верхньому куті т.зв. наугольників – синіх сукняних ромбів з жовтим кантом по внутрішніх сторонах, нашитих на комір. Трафарет для артилерії мав бути такий самий, як у Російській армії¹, тобто у вигляді схрещених гарматних стволів². Опис похідної форми Української Армії, оголошений наказом Військовому Міністерству УНР від 1 квітня 1918 року ч.142, передбачав позначення приналежності до родів зброї кольором кантів та ромбоподібних петлиць на френчі, лампасів на штанях, шлика на шапці, а також „малюнками зброї” на петлицях. Петлиці

„гарматчиків” (тобто артилеристів) мало прикрашати зображення бомби (*іл. 1а*)³. Однак у подальшому повернулися до більш звичної емблеми. За описом похідної форми, оголошеним наказом Головної Управи Війська УНР від 24 квітня 1919 р. ч. 276, рід зброї визначався кольором чохлів (обшлагів) та прямокутних петлиць на мундирі й шинелі-чумарці, а також спеціальними знаками на петлицях⁴. Спеціальні знаки на петлицях артилеристів передбачалися двох видів: схрещені гарматні стволи (підпис під малюнком – „Гарм[атний] п[олк]”, *іл. 1б*) та схрещені гарматні стволи, під якими два ядра („Тяж[кий] гарм[атний] п[олк]”)⁵. На похідній уніформі зразка 1920 року, опис якої було оголошено 30 березня наказом Головної Управи Війська УНР ч.16, „відзнаки по роду війська” мали розміщуватися на погонах⁶. Зовнішній вигляд емблем родів зброї не регламентувався, але можна стверджувати, що вони залишилися такі самі, як у 1919 році.

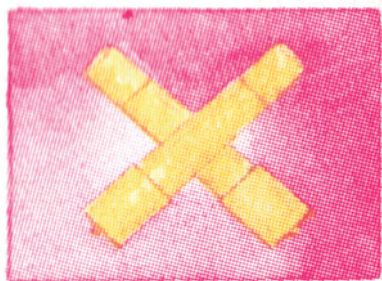
Кольором артилерії збройних сил УНР та Української Держави, починаючи з 1 квітня 1918 року і до завершення війни за державність, був червоний. Він застосовувався на петлицях, кантах, шликах, обшлагах, нарукавних знаках та інших кольорових елементах форми одягу. Крім того, червоними були розпізнавальні прапори (т.зв. стяги) для позначення місця розташування управлінь гарматних бригад, запроваджені наказом Військам Дієвої армії УНР від 30 липня 1919 року ч. 323. На цих

стягах зображалися схрещені гармати, над ними – номер управління бригади, внизу – літери „Г.Б.” (гарматна бригада)⁷. Тож, червоний колір слід визнати традиційним для української артилерії.

На момент розпаду СРСР емблема військовиків артилерії Радянської Армії являла собою схрещені гарматні стволи. Кольором петлиць і околиць кашкетів військовиків цього роду військ (крім маршалів та генералів), а також нарукавних знаків і погонів прапорщиків, сержантів, солдатів та курсантів-артилеристів був чорний⁸. Під час розробки форми одягу і знаків розрізнення для військовиків ЗС України від кольорових петлиць відмовилися, емблеми було вирішено кріпити безпосередньо на комір френча, куртки чи пальта. З огляду на зазначене нові емблеми мали стати більшими за розміром, ніж радянські⁹. 4 грудня 1993 року Міністр оборони генерал армії України В. Радецький затвердив зразки малюнків одинадцяти емблем за родами військ, розроблених О. Мнишенком. Усі емблеми мали уніфіковану основу у вигляді вінка зі стилізованого листа калини, на який накладалися елементи, характерні для того чи іншого роду військ. Для ракетних військ і артилерії це були схрещені гарматні стволи (іл. 1в)¹⁰. У такому вигляді емблема ракетних військ і артилерії існувала до 5 грудня 2007 року, коли постановою Кабінету Міністрів України № 1386 „Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 р. № 1073” було

а

б

в

г

Іл. 1. Історичні й сучасна емблема військовиків ракетних військ і артилерії: а) петлиця соєнного артилерії за наказом Військовому Міністерству УНР від 01.04.1918 ч. 142 (реконструкція К. Гломозди); б) петлиця військовиків артилерії за наказом ГУВ УНР від 24.04.1919 ч. 276; в) емблема військовиків ракетних військ і артилерії ЗС України у 1994 – 2007 рр.; г) емблема військовиків ракетних військ і артилерії ЗС України з 2007 р.

затверджено описи та малюнки нових емблем родів військ і служб. Ініціатива запровадження емблем нового зразка належала фахівцям Відділу військової символіки та геральдики Генерального штабу ЗС України. Однією з причин цих змін була наявність вінка, що робив емблеми нечитабельними навіть на малій відстані. Тому сучасна емблема військовиків ракетних військ та артилерії вінка не має, а вигляд гарматних стволів дещо змінено (*іл. 1з*)¹¹.

Починаючи з 2002 року у ЗС України набула поширення практика створення пам'ятних нагрудних знаків на честь річниць родів військ та служб. Зокрема, у вересні 2007 року управління ракетних військ і артилерії Командування Сухопутних військ ЗС України виступило з ініціативою створення „ювілейного знаку” (так у тексті) „10 років РВіА Збройних Сил України”. Вручення знака планувалося приурочити до Дня ракетних військ і артилерії, який, згідно з Указом Президента України від 31 жовтня 1997 року № 1215, відзначається щороку 3 листопада. Вибір саме цієї дати пояснюється тим, що 3 листопада 1943 року почалася операція з визволення м. Києва, в якій вирішальну роль відіграла артилерія¹².

Малюнок пам'ятного нагрудного знака „10 років ракетним військам і артилерії Збройних Сил України” затвердив начальник Генерального штабу – Головнокомандувач ЗС України 6 жовтня 2007 року, положення про нагрудний знак – 7 жовтня.

Відповідно до положення, пам'ятний нагрудний знак мав вручатися військовослужбовцям ракетних військ і артилерії за високі показники у бойовій та професійній підготовці, зразкове виконання військових обов'язків і досягнення високого бойового вишколу; ветеранам ракетних військ і артилерії та іншим особам за вагомий внесок у справу розвитку і зміцнення цього роду військ. Вручення нагрудного знака здійснювалося на підставі наказу командувача Сухопутних військ Збройних Сил України (по особовому складу) на честь дня святкування 10-ї річниці ракетних військ і артилерії.

Пам'ятний нагрудний знак „10 років ракетним військам і артилерії Збройних Сил України” (*іл. 2*) має форму кола жовтого металу. На його лицьовому боці зображено щит, покритий червоною емаллю, на тлі схрещених гарматних стволів. Римська цифра „X” на щиті, покрита білою емаллю, вказує на десяту річницю існування ракетних військ і артилерії ЗС України. Вище розміщено емблему Збройних Сил. На зворотному боці нагрудного знака – напис у п'ять рядків: „10 років ракетним військам і артилерії Збройних Сил України”. Стрічка нагрудного знака червона з поздовжніми смужками по центру: чорною, двома синіми і двома жовтими. Червоний колір стрічки пов'язаний з кольором артилерії збройних сил УНР та Української Держави у 1918 – 1920 роках. Чорний колір вирізняв ракетні війська і артилерію збройних сил

СРСР, на основі яких формувалися ракетні війська і артилерія ЗС України. Сині та жовті смужки відтворюють кольори Державного Прапора України¹³.

Слід зауважити, що описаний вище пам'ятний нагрудний знак відбиває скоріше десяту річницю святкування Дня ракетних військ і артилерії, ніж існування цього роду військ.

Як вже зазначалося вище, символіка окремих артилерійських частин представлена Бойовими прапорами, нарукавними емблемами і пам'ятними нагрудними знаками.

Базовий зразок Бойового Прапора військової частини (з'єднання) ЗС України, затверджений Указом Президента України від 20 червня 2006 року № 550, передбачає розміщення в кутах зворотного боку полотнища зображень емблем роду військ, до якого належить військова частина.

Бойові прапори, виготовлені за цим зразком, почали вручати ще до його офіційного затвердження. Так, у 2003 році такий Бойовий Прапор отримав Військовий двічі орден Червоного Прапора інститут артилерії імені Богдана Хмельницького при Сумському державному університеті. 2006 року Бойові прапори вручили 11-й окремій гвардійській артилерійській Київській орденів Червоного Прапора і Богдана Хмельницького бригаді та 15-му гвардійському реактивному артилерійському Київському орденів Леніна, Червоного Прапора, Богдана Хмельницького і Олександра Невського полку, 2007 – 26-й артилерійській бригаді. Емблеми ракетних

Іл. 2. Пам'ятний нагрудний знак „10 років ракетним військам і артилерії Збройних Сил України”

військ і артилерії на зворотному боці Бойових прапорів цих військових частин були з калиновими вінками (іл. 3). З 2008 року на зворотному боці Бойових прапорів зображуються емблеми родів військ нового зразка. Перший Бойовий Прапор з новими артилерійськими емблемами було

Іл. 3. Зворотний бік Бойового Прапора 26-ї артилерійської бригади

вручено 14 вересня 2008 року 107-му реактивному артилерійському Ленінградському ордену Кутузова полку.

Процес офіційного затвердження малюнків нарукавних емблем військових частин ЗС України триває з 2002 року. З-поміж частин ракетних військ і артилерії нарукавні емблеми, затверджені начальником Генерального штабу – Головнокомандувачем ЗС України, на цей час мають 26-та Бердичівська артилерійська бригада (затверджена 14 серпня 2008 року, *іл. 4 а*), 55-та Запорізька окрема артилерійська Будапештська орденів Червоного Прапора, Богдана Хмельницького і Олександра Невського бригада імені двічі Героя Радянського

Союзу генерал-полковника Василя Петрова (затверджена 5 лютого 2009 року, *іл. 4 б*), 11-та Тернопільська окрема гвардійська артилерійська Київська орденів Червоного Прапора і Богдана Хмельницького бригада (затверджена 12 червня 2009 року, *іл. 4 в*) та 27-й Сумський реактивний артилерійський полк (затверджена 18 лютого 2010 року, *іл. 4 з*).

Нарукавні емблеми згаданих вище частин являють собою різноманітні щити чорного кольору (колір димного пороху, яким стріляли гармати у давнину). Як бачимо, попри скасування ще на початку 1990-х років кольорових петлиць та околиць, радянські традиції виявилися вель-

ми живучими. Червоний колір канта щита наркуавної емблеми 55-ї окремої артилерійської бригади відображає колір артилерії у збройних силах українських державних утворень 1917 – 1920 років, синій і золотий (жовтий) канти щита наркуавної емблеми 11-ї окремої артилерійської бригади відтворюють кольори Державного Прапора України. Натомість канти щитів наркуавних емблем 26-ї артилерійської бригади і 27-го реактивного артилерійського полку символічного значення не мають. Приналежність до артилерії засвідчують схрещені гарматні стволи, лише в наркуавній емблемі 55-ї окремої артилерійської бригади присутнє зображення старовинних гармат з ядрами. В усіх наркуавних емблемах застосовується символіка міст чи місцевостей, де дислокуються частини. Так, на наркуавних емблемах 26-ї артилерійської бригади і 27-го реактивного артилерійського полку присутні міські герби відповідно Бердичева і Сум, на наркуавній емблемі 11-ї окремої артилерійської бригади – герб Тернопільської області. Водночас територіальне розташування 55-ї окремої артилерійської бригади відбивають герб Війська Запорозького (козак з самопалом) і стилізоване зображення Запорізької греблі. З гербом Війська Запорозького вдало поєднуються козацькі прапори, що свідчать про успадкування військовиками бригади кращих традицій запорозького лицарства. У наркуавних емблемах частин, які зберігають присвоєні за часів СРСР державні нагороди та

Іл. 4. Наркуавні емблеми військових частин ракетних військ і артилерії, затверджені начальником Генерального штабу – Головнокомандувачем ЗС України: а) 26-та Бердичівська артилерійська бригада; б) 55-та Запорізька окрема артилерійська Будапештська орденів Червоного Прапора, Богдана Хмельницького і Олександра Невського бригада; в) 11-та Тернопільська окрема гвардійська артилерійська Київська орденів Червоного Прапора і Богдана Хмельницького бригада; г) 27-й Сумський реактивний артилерійський полк

гвардійське найменування, зображено стрічки відповідних орденів і гвардійську стрічку часів Великої Вітчизняної війни. Зауважимо, що стрічки ордена Червоного Прапора на нарукавній емблемі 27-го реактивного артилерійського полку засвідчують успадкування славних бойових традицій Військового двічі орденів Червоного Прапора інституту ракетних військ і артилерії імені Богдана Хмельницького, на базі якого сформовано полк. У той же час офіційно орден розформованого інституту частині не передавали. Напис „Київська” на нарукавній емблемі 11-ї окремої артилерійської бригади є її почесним найменуванням, присвоєним за відмінні бойові дії при визволенні м. Києва 6 листопада 1943 року. Напис „Ураган” на нарукавній емблемі 27-го реактивного артилерійського полку вказує на його озброєння, а „Точно в ціль” на нарукавній емблемі 26-ї артилерійської бригади є девізом частини. Зображення тварин на нарукавних емблемах артилерійських частин застосовуються рідко. Лише на нарукавній емблемі 26-ї артилерійської бригади зображений ведмідь, що символізує могутність і силу артилерії. Цікавим і своєрідним елементом нарукавної емблеми 11-ї окремої артилерійської бригади є підкова – традиційний український талісман на щастя. В окремих випадках символічне значення мають навіть дрібні елементи емблем, як-от п’ять зірок на нарукавній емблемі 26-ї артилерійської бригади, що свідчать про кількість її основних підрозділів (дивізіонів).

Право носіння пам’ятних нагрудних знаків надається військовикам та працівникам ЗС України, які прослужили (пропрацювали) у відповідній військовій частині не менше одного року (для військовиків строкової служби – не менше півроку), на підставі наказу командира частини. Командири частин отримують право носіння таких нагрудних знаків після призначення на посаду.

На цей час начальником Генерального штабу – Головнокомандувачем ЗС України затверджено малюнки пам’ятних нагрудних знаків „15 реактивний артилерійський полк” (21 серпня 2007 р.), „26 Бердичівська артилерійська бригада” (22 липня 2009 р.) та „27 Сумський реактивний артилерійський полк” (18 липня 2011 р.).

Пам’ятний нагрудний знак „15 реактивний артилерійський полк” (іл. 5) виготовляється із жовтого металу і має вигляд прямого рівностороннього хреста, покритого малиною емаллю, що накладений на пластину, яка символізує промені слави. У центрі хреста кругла пластина, на якій фрагмент неофіційної нарукавної емблеми полку – щит із зображенням голови дракона, увінчаний малим Державним Гербом України, на тлі схрещених гарматних стволів. Ця символіка бере свій початок від 1996 року, коли розроблялися нарукавні емблеми частин 26-ї артилерійської дивізії. Голова дракона, як уособлення потужності ракет, що летять, розміщувалася на нарукавній емблемі 337-ї реактивної артилерійської

бригади, згодом переформованої у 15-й реактивний артилерійський полк¹⁴. По колу – напис з назвою частини¹⁵.

Пам'ятний нагрудний знак „26 Бердичівська артилерійська бригада” (іл. 6) виготовляється із жовтого металу і має вигляд прямого рівностороннього хреста із розбіжними сторонами, краї яких увігнуті всередину. Червоний колір хреста (колір артилерії збройних сил багатьох країн світу і збройних сил українських державних утворень 1917 – 1920 рр.) та схрещені гарматні стволи відображають приналежність до артилерії. Щит у центрі хреста, покритий синьою емаллю, символізує захист Вітчизни. Самохідна гаубиця 2С19, зображена на тлі щита, є основним зразком озброєння бригади. Дубова гілка символізує твердість та довговічність, напис „26 АБр” – номер і аббревіатура назви бригади.

Пам'ятний нагрудний знак „27 Сумський реактивний артилерійський полк” (іл. 7) має вигляд схрещених гарматних стволів білого металу, між якими язички полум'я, покриті червоною емаллю, що уособлюють силу та вогневу потужність реактивної артилерії. На верхньому язичку полум'я напис „27” (номер полку), на нижньому – „УРАГАН” (озброєння частини). У центрі знака круглий медальйон жовтого металу, на якому герб м.Суми. Медальйон оточує лавровий вінок (символ слави), перевитий у чотирьох місцях стрічкою ордена Червоного Прапора.

Іл. 5. Пам'ятний нагрудний знак „15 реактивний артилерійський полк”

Іл. 6. Пам'ятний нагрудний знак „26 Бердичівська артилерійська бригада”

Іл. 7. Пам'ятний нагрудний знак „27 Сумський реактивний артилерійський полк”

Відтак, сучасна символіка ракетних військ і артилерії увібрала в себе багаті історичні традиції цього роду військ. Її подальший розвиток фахівці Відділу військової символіки та геральдики Генерального штабу ЗС України вбачають насамперед у продовженні процесу упорядкування та офіційного затвердження наруканних емблем і пам'ятних нагрудних знаків військових частин. Є також потреба розширити використання традиційного червоного кольору у формі одягу військовиків ракетних військ та артилерії. Зокрема, можна

було б ввести для них червоні берети замість полинових. Виглядає також доцільним опрацювати питання щодо обрання небесного покровителя для українських артилеристів. Наприклад, у західних країнах покровительською артилерії, починаючи з XV століття, виступає Св.Варвара. Це стосується, зокрема, Греції, Італії, Іспанії, Португалії, Франції, Німеччини, Англії та США¹⁶. Нарешті, доцільно запровадити у ЗС України кваліфікаційні нагрудні знаки за родами військ, у тому числі і для військовиків ракетних військ і артилерії.

ПРИМІТКИ

- 1 Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.1076. – Оп. 3. – Спр.11. – Арк.44 – 44 зв.
- 2 Форма одежды защитного цвета в русской армии 1906 – 1917 гг. // Военно-исторический журнал. – 1990. – № 6. – С. 64.
- 3 ЦДАВО України. – Ф.1076. – Оп.1. – Спр.11. – Арк.104. Публікації наказу: Наказ про походну форму української армії. 1 квітня 1918 року. № 142 // Вістник Ради Народніх Міністрів Української Народньої Республіки. – 1918. – № 16. – С. 3; Військово-науковий вістник Генерального Штабу У.Н.Р. – 1918. – Ч. 1. – С. 54 – 55.
- 4 ЦДАВО України. – Ф. 1078. – Оп. 4. – Спр. 1. – Арк. 49.
- 5 Там само. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 53.
- 6 Там само. – Ф.1075. – Оп. 2. – Спр. 62. – Арк. 20.
- 7 Наказ командування армії УНР про запровадження у військах прапорів єдиного зразка (1919 р.) // Військово-історичний альманах – 2006. – Ч. 1 (12). – С. 146 – 148.
- 8 Правила ношения военной формы одежды военнослужащими Советской Армии и Военно-Морского Флота. – Москва, 1989. – С. 89, 189, 204.
- 9 Попри всі труднощі в українській армії буде нова форма одягу // Народна армія. – 1993. – 8 жовт.
- 10 Муравйов О., Чмир М. Нові емблеми родів військ та служб Збройних Сил України // Однострій. – 2009. – № 9. – С. 40 – 41.
- 11 Там само. – С. 43 – 44.
- 12 Ракетні війська і артилерія Збройних Сил України. – Б.м., 2006. – С. 6.
- 13 Чмир М. Нашим ракетним військам і артилерії – 10 років // Народна армія. – 2007. – 13 листоп.
- 14 Слободянюк М. Наруканні знаки частей 26 АД ЗОК // Однострій. – 2000. – № 3. – С. 48; Він же. Дракон із Дорогобича // Цитаделя: Львівський мілітарний альманах. – 2009. – Ч. 1. – С. 88–90.
- 15 Чмир М. Пам'ятний нагрудний знак „15 реактивний артилерійський полк” // Цитаделя: Львівський мілітарний альманах. – 2009. – Ч. 1. – С. 91.
- 16 Wheatley T. The Military Order of Saint Barbara and the Artillery Order of Molly Pitcher // The Journal of the Orders and Medals Society of America. – 2000. – № 5. – P. 11 – 12.